

УДК 94:378.4(477.51)«1878/1882»(092)
DOI 10.31654/2663-4902-2025-PP-4-265-273

Кириленко С. О.

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
serkirile@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4427-6979

Лейберов О. О.

старший викладач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
lejberov@ukr.net
orcid.org/0000-0002-3846-747X

НІЖИНСЬКИЙ ПЕРІОД БІОГРАФІЇ ПАВЛА ПЕРОВОА (1878–1882)

В статті розглянуто Ніжинський період життя і діяльності відомого освітянина, філолога, латиніста, перекладача та видавця творів давньогрецьких авторів Павла Дмитровича Перова (1860–1929 рр.). На основі архівних матеріалів з фондів Музейного комплексу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя та фондів Відділу забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в місті Ніжині, було виявлено комплекс документальних джерел, що пов'язані з періодом життя та навчання в стінах Історико-філологічного інституту князя Безбородька майбутнього вченого. Це був час, де за словами одного з його однокурсників, Павлу Дмитровичу вдалося «не лише зберегти священний вогонь запалений у стінах рідної alma mater, а й своєю пристрасною любов'ю до науки, своєї професії, стати не лише видатним вченим, а й залишитись справжньою людиною». Будучи людиною складної долі, він, завдяки своїм природнім талантам та наполегливій праці зміг досягти вершин у різних наукових галузях. Авторам публікації вдалося з'ясувати місце та час народження науковця, його соціальне походження, які до цього були не відомі широкому науковому загалу. «Ніжинський» період життя Павла Перова – час становлення його як дослідника. Тож вдалося виявити ряд цікавих сюжетів з його особистого та студентського життя, простежити особливості стосунків з викладачами та товаришами по навчанню. Після отримання атестату про закінчення інституту, він більше жодного разу не був у Ніжині, але підтримував теплі стосунки з однокурсниками, викладачами та навчальним закладом у якому здобув вищу освіту і де відбувалося його становлення як особистості, де він набув нових якостей свого характеру, які допомагали йому у подальшому житті та науковій діяльності. У інституті ним були зроблені перші переклади та написані наукові праці, що побачать світ вже після закінчення навчання.

***Ключові слова:** Павло Перов, Історико-філологічний інститут князя Безбородька, Ніжинська вища школа, вища освіта, наука, освітній заклад, освітній простір, історія повсякдення, просопографія, студентство.*

Постановка проблеми. У 2025 році Ніжинська Вища школа святкує цілу низку ювілейних дат, серед яких особливе місце займає 150-а річниця від дня відкриття Історико-філологічного інституту князя Безбородька. Він був продовжувачем славетних традицій Гімназії Вищих наук і став фундаментом, на якому постав Ніжинський педагогічний інститут, а потім університет. У ході підготовки до святкування ювілеїв ректором університету О. Г. Самойленком та відомим краєзнавцем, дослідником історії Ніжинської Вищої школи, професором Г. В. Самойленком було започатковано

науково-дослідний проєкт «Випускники Ніжинської Вищої Школи 1805-2025». У рамках цього проєкту були проведені дослідження з виявлення та вивчення архівних матеріалів, пов'язаних з особистостями, що навчалися, працювали або були просто причетні до історії вищих навчальних закладів, що існували у Ніжині.

Під час вивчення матеріалів з фондів Музейного комплексу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя та фондів Відділу забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині нами було виявлено комплекс документальних джерел, що пов'язані з періодом життя та навчання в стінах Історико-філологічного інституту князя Безбородька (далі – ІФІН) відомого педагога, перекладача, літератора та історика Павла Дмитровича Первова (1860–1929 рр.).

Перу дослідника належить декілька підручників та методичних посібників з вивчення латинської мови, перекладач та коментатор праць Геродота, Б. Паскаля, Ж. де Лабрюєра, Я. А. Каменського, Дж. Локка, Ж-Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцці та Є. Лавіса. Особистий друг та колега по роботі у Єлецькій гімназії всесвітньовідомого філософа В. В. Розанова, з яким разом переклав та видав перші п'ять книг «Метафізики» Аристотеля. Провінційний вчитель, широко освічений науковець, інтелектуал, наукові інтереси якого далеко виходили за межі простої філології, активний автор-дописувач педагогічних журналів, що здобув заслужений авторитет і популярність у наукових колах ще за свого життя. Вчитель майбутніх письменників І. Буніна, М. Пришвіна, юриста та мемуариста Д. Нацького, лікаря М. Семашка та багатьох вихованців кількох провінційних гімназій й студентів Лазаревського інституту східних мов. У силу ряду об'єктивних та суб'єктивних причин його ім'я «загубилось в історії», а сам він на жаль опинився у когорті «незаслужено забутих великою наукою». Навіть закордоном у країні до розвитку науки якої він зробив неоціненний внесок, його ім'я практично не відомо науковому загалу. Практично не писали про нього і вітчизняні дослідники. Окремі згадки про Первова можна знайти лише у роботах місцевих краєзнавців та істориків педагогічної науки [13; 15].

Аналіз наукових досліджень. У історичній науці життя та науково-педагогічна діяльність П. Д. Первова презентована всього однією працею, єлецького краєзнавця А. М. Шевлюка під назвою «Викладачі Єлецької чоловічої гімназії [шевль]. У даному дослідженні наведені біографії вчителів однієї з багатьох провінційних гімназій Російської імперії кінця XIX – початку XX століття, але П. Д. Первова присвячено незаслужено мало уваги [17, с. 21–23]. Автор наводить його біографічні дані починаючи лише з періоду початку роботи у Єльці. Довгий час науковому загалу не була відома навіть дата та місце народження вченого. А періоди життя П. Первова, коли він здобував середню та вищу освіту, взагалі ніким і ніколи не досліджувалися.

Метою статті є дослідження одного з періодів його життя, а саме часу навчання в Історико-філологічному інституті князя Безбородька в Ніжині, де майбутній учений здобував вищу освіту.

Виклад основного матеріалу. Як ми зазначали вище, його біографам не відомі дата та місце його народження. В усіх довідникових публікаціях зазначено тільки рік народження – 1860-й. У атестаті зрілості, виданому П. Первова після закінчення навчання у Тверській гімназії (20 червня 1878 р.) зазначено: «Павло Первова, православного віросповідання, син селянина, народився у с. Шестіно Тверської губернії 27 червня 1860 р.» [1, арк. 100]. Крім того з атестату дізнаємося, що П. Первова «...у всіх класах, а також у VIII класі провчився один рік» (тобто жодного разу не залишався на повторне вивчення курсу й не був «другорічником»). При цьому «поведінка у нього була відмінна, відвідування уроків та виконання письмових робіт – завжди задовольняли вимогам, старанність – відмінна, допитливість – відносився з належною зацікавленістю до всіх предметів що вивчались ... на випускових іспитах виявив наступні результати: Закон Божий – 5 (відмінно); Російська та церковно-слов'янська мови – 4 (добре); Грецька мова – 5 (відмінно); Латинська мова – 4 (добре);

Математика – 5 (відмінно); Історія – 5 (відмінно)». Як результат – «у зв'язку із постійною відмінною поведінкою та відмінними успіхами у всіх науках, а особливо в давніх мовах, Педагогічна рада постановила нагородити його срібною медаллю та видати атестат» [1, арк. 100 зв.]. Після завершення гімназії, перед молодю особою із великими амбіціями та блискучим атестатом відкривались нечувані для селянського сина перспективи. На жаль, фінансові можливості випускника гімназії та його батьків не дозволяли сподіватись на навчання у столичних університетах або навіть вищих навчальних закладах губернських центрів. Тому вибором П. Первова став Історико-філологічний інститут князя Безбородька у Ніжині, повітовому містечку Чернігівської губернії. Перевага цього вищого навчального закладу була в тому, що його студенти знаходились на повному державному (казенному) забезпеченні, а отриманих знань та диплому, (що «...надавав звання учителя гімназії, яке давало всі права кандидатів університету») вистачало для працевлаштування у заклади середньої освіти імперії, де можна було зробити непогану службову кар'єру.

18 серпня 1878 р. директор ІФН М. О. Лавровський отримав листа від директора Тверської губернської гімназії П. Ф. Фрезе, у якому останній писав: «... слідом за цим листом з'явиться перед Вами, вельмишановний Микола Олексійович, найближчим часом ще один майбутній педагог, що закінчив курс у нашій Тверській гімназії. Прийміть його прихильно, як земляка і ділову молоду особу, не звертаючи уваги на перший раз, на деяку незграбність та своерідність молоді особи. Він син селянина, але закінчив у нас курс у цьому році першим учнем зі срібною медаллю, а своїми знаннями та майбутніми заняттями під Вашим керівництвом, приверне Вас до себе не менше ніж Успенський (Л. І. Успенський – колишній учень Тверської гімназії, вступив до інституту на рік раніше Первова – авт.) відносно якого, Ви у свій час, у своєму листі порадували мене повідомивши, що залишились ним задоволені. Документи Первова надаю і сподіваюсь, що їх буде достатньо, якщо їх не вистачить для його прийому до інституту, то він привезе або сам, або можна буде досилати поштою. Особливо, що стосується робот з грецької та латинської мови та твору з російської мови, я жалкую, що у даний час, позбавлений можливості надати їх вам (вони направлені окружному керівництву) для того, що б Ви самі змогли побачити жвавість розуму цієї молоді особи. Сподіваюсь, що ви не знайдете перепон для звільнення Первова від встановлених у вашому закладі перевірочних іспитів...Користуючись нагодою, повторно висловлюю ту повагу та високе шанування, яке як молодший товариш по навчанню, я завжди відчував й зараз зберігаю до Вас (М. О. Лавровський – випускник Тверської духовної семінарії, випускник Санкт-Петербурзького педагогічного інституту у якому також вчився П. Фрезе – авт.)» [5, арк. 15-15 зв.]. Правда не відомо, чи вплинув цей лист на директора інституту Лавровського, чи він просто чітко виконував норми імператорського наказу від 13 грудня 1876 р., які звільняв він вступних іспитів «вихованців гімназій, які мають у атестаті зрілості по давнім мовам оцінки не нижче чотирьох» [2, арк. 3].

Згідно «Списку молодих осіб, що складали усні та письмові іспити для вступу в історико-філологічний Інститут князя Безбородька 17–22 серпня 1878 р.» на I курс було зараховано 15 осіб, з яких тільки четверо були прийняті без складання екзаменів: Бруттан Ернст, Кренберг Артур, Круковський Адріан та Первов Павло [5, арк. 28]. Всі вони закінчили гімназії та мали у атестатах зрілості четвірки по «давнім мовам» [5, арк. 61].

У цілому в інституті П. Д. Первов вчився непогано. На жаль архівні матеріали та мемуаристика не дають можливості (за своєю обмеженістю) скласти повну картину життя студента Первова. Його однокурсник Логін Жеребцов згадував: «При всій своїй мало не хворобливій скромності, яка мабуть не дозволяла йому висуватися у перші ряди, людина ця, коли з'являлась необхідність висловлюватися, вражала всіх різнобічністю та глибиною своїх знань в усіх галузях філологічної науки». Відомо, що у річному звіті Конференції інституту за 1880 р. був відзначений його твір зі

слов'янської філології на тему «Розбір переказів «Повісті минулих літ» про розселення слов'ян» як «дуже гарний» [8, арк. 21 зв.]. Інший студент писав про нього: «В інституті Первов виділявся серед товаришів та мав на них вплив завдяки своєму розуму, здібностям, позитивним рисам характеру, серед яких виділялись доброта й людяність та винесеним з гімназії навичкам до формального мислення та діалектики. Він допомагав своїм товаришам опанувати складні місця із прослуханих ними наук та збуджував в них науково-літературні прагнення...» [15, с. 188]. Ці два невеличкі уривки дають розуміння, що П. Д. Первов не дивлячись на казенщину, важкі умови проживання та навчання не втратив свої кращі людські якості. Ще один із його однокурсників, А. В. Круковський, у споминах про студентські роки (які були написані на початку ХХ ст.) згадував, що одним із способів проведення студентського дозвілля у позалекційний час було читання та обговорення книг популярних у той час письменників. «Це був час пісень Некрасова, «Листів до тітоньки» Салтикова, повних життя нарисів Гліба Успенського. Не дивно, що жива літературна хвиля захопила кращі, більш свідомі прошарки студентства... У захопленні письменниками, звичайно, було чимало гарного, але на жаль, воно не супроводжувалося серйозним вивченням літературної критики. На це привертали увагу більш розвинені та слухні студенти, які доводили, що одне читання письменників не дає ще ґрунтовного, глибокого знайомства з ними, що воно не виводить читача з ролі простого любителя красного письменства. Особливо затятим провідником цієї думки був один із найсерйозніших студентів, у майбутньому відомий педагог і перекладач творів французької літератури XVII–XVIII століття. Більшість не могла не усвідомлювати справедливості цих закидів...» [11, с. 14; 15, с. 175]. Відомий фольклорист, шевченкознавець та етнограф В.В. Данилов (також студент ІФІН, випускник 1905 р.) у своїх коментарях до спогадів Круковського зауважує про цей уривок: «... Здається, що автор говорить про Петра Первова» [9, с. 3].

Ще на один бік «студентського повсякдення» проливають світло архівні документи лікарні, що існувала при ІФІН. Вивчаючи їх, звертає на себе увагу поганий стан здоров'я більшості студентів інституту у 70-80-х рр. XIX ст. На думку більшості представників прогресивної громадськості тогочасної Російської імперії він був обумовлений «горезвісною студентською бідністю». Так у період з 1878 по 1882 рік, в інституті померло 8 студентів (серед яких був і один однокурсник Первова), а кількість хворих, що зверталися за медичною допомогою до інститутського лікаря І. М. Самойловича, щороку перевищувала сотню випадків [12, с. 42–43]. П. Д. Первов ще з гімназійних років не вирізнявся міцним здоров'ям, тому його прізвище протягом всіх чотирьох років навчання зустрічається у списках хворих, що звертались за медичною допомогою. У нього була хвора шлунково-травна система. Можливо, саме ці, до кінця невилікувані «хвороби молодості» пізніше стануть причиною псування його характеру.

На I–II курсі студенти ІФІН вивчали цілу низку загальних предметів, а вже на третьому курсі, відбувався їх розподіл для більш глибокого та ґрунтовного вивчення предметів з обраної спеціальності (у той час їх було тільки дві – давні мови та слов'яно-російська словесність). Первов обрав для себе слов'яно-російське відділення. Із споминів одного з студентських товаришів Первова відомо, що у Павла Дмитровича на останньому курсі не склались відносини з викладачем латинської мови П.О. Адріановим. Непорозуміння між ними сталося на одному з практичних занять (т. з. «репетиції»), коли Адріанов у присутності кількох студентів зробив Первову зауваження під час перекладу ним уривку з «Аналів» Тацита, а останній різко відповів. Результатом цього стало те, що П. Первов отримав по предмету оцінку 2+, що було найнижчим показником засвоєння знань серед всіх студентів курсу [3, арк. 87]. Разом із тим цей інцидент не зміг вплинути на остаточні оцінки студента Первова і на момент завершення навчання в інституті він мав у своєму атестаті наступні результати: Закон Божий – 5; Філософія – 5; Педагогіка та дидактика – 5; Грецька мова – 4; Латинська мова – 4; Російська та церковнослов'янська мови – 5; Російська словесність – 5;

Слов'янські мови («наречія») та літератури – 4; Всесвітня історія – 5; Французька мова – 4 (французьку мову він вивчав єдиний на всьому курсі); Викладання в гімназії (педагогічна практика в навчальному закладі) – 5; Загальна сума балів – 56 (вищу суму балів – 59, мав тільки один студент – Квітницький Стефан); Середній бал – $4\frac{8}{12}$ [4, арк. 78]. На своєму засіданні 8 травня 1882 р. Конференція інституту постановила, що «... всі студенти, що завершили курс навчання в цьому році, за виключенням Бруттана, можуть бути призначені вчителями в усі класи гімназій, останньому на перший час було б корисним отримати призначення у нижчі класи гімназії» [1, арк. 7]. Після цього випускники інституту були ознайомлені зі списком вакантних посад, з яких їм пропонувалось зробити свій вибір. У той рік надійшли вакансії від гімназій м. Тифлісу, Херсона, Маріуполя, Стерлітамака, Риги, станиці Усть-Ведмедицької та містечка Єлатьми (Тамбовська губернія Харківського навчального округу). Умови, що пропонувалися гімназіями «молодим спеціалістам» – 18 уроків на тиждень при стандартній зарплаті («содержании») в 1100 крб. на рік [1, арк. 9]. Спочатку Конференція проголосувала за призначення П.Д. Первова вчителем гімназії у Тифлісі, але потім його перенаправили на нове місце служби до містечка Єлатьми. На цьому «ніжинський період» життя Павла Дмитровича Первова закінчився. Більше він ніколи не повертався у місто своєї студентської юності, але разом із тим не обірвав зв'язки з рідною Alma mater.

У архівних документах ІФН за 1883 р. нами було знайдено лист від попечителя Московського учбового округу на ім'я директора інституту з проханням повідомити свідчення про «... моральні якості та політичну благонадійність Петра Первова ... у зв'язку з розглядом його прохання про переведення його на службу в одну з гімназій Московського учбового округу» [1, арк. 152]. У своїй відповіді (від 25. 06.1883 р.) директор М.О. Лавровський коротко резюмував: «Павло Первов під час перебування його в інституті поведінки був відмінної, а також не давав приводів до сумнівів щодо його політичної благонадійності» [1, арк. 152]. Пропрацювавши всього один навчальний рік у Єлатомській гімназії (1882/83 р.), П. Д. Первов подав заяву та був переведений працювати вчителем давніх мов до Єлецької чоловічої гімназії. Як згадував народний комісар охорони здоров'я РРФСР М. О. Семашко, який провчився у гімназії вісім років: «Це була нещодавно відкрита гімназія найстрашнішої глушини, куди викладацький персонал посилався ніби для покарання. За рідкісними винятками її вчителі являли собою або допотопних зубрів, або просто хворих людей...». Саме працюючи у Єльці у повній мірі розкрився талант П. Первова як педагога, методиста та перекладача. У своїх спогадах, колишній учень гімназії Д. Нацький згадував, що серед частини учнів Первов мав не зовсім приємне прізвисько «Пашка - Колотворець» за те, що «іноді роздратувавшись, міг поставити до десятка одиниць («колов») учням одного класу». Але сам автор спогадів вважав, що П. Первов «не заслуговував цього жорсткого прізвиська, яке з'явилося завдяки сплеску юнацьких емоцій» [14, с. 132]. Більшість учнів залишили про П. Д. Первова теплі, душевні спомини. Виконуючи обов'язки бібліотекара гімназії, він часто дозволяв учням брати по кілька книжок і навіть залишати їх для читання на канікули. М. Пришвін писав, що саме Первов навчив його, ще коли майбутній письменник був гімназистом, «визивати із себе сонце», тобто не залежати від зовнішніх обставин, а завжди знаходити внутрішні сили для подолання будь-яких перешкод, що стають на життєвому шляху. Через багато років після закінчення гімназії, вже згадуваний вище М. О. Семашко з вдячністю писав, що саме «Павло Дмитрович був одним з не багатьох вчителів, хто дозволив мені закінчити навчання» (це був епізод з життя майбутнього академіка, коли він був спійманий за читанням нелегальної літератури і йому загрожувало відрахування з гімназії).

У Єльці П. Д. Первов активно займається перекладацькою роботою. Разом із філософом В. Розановим перекладає перші п'ять книг «Метафізики» Аристотеля. Як згадував сам В. Розанов, «Первов перекладав, а я писав коментарі по суті». Свого

співавтора відомий філософ у той час характеризував як «людину дуже гарну, чесну, серйозну та дієву, хоча з безглуздими новими переконаннями». Сам Первов написав свої спомини про В. Розанова під назвою «Філософ у провінції» де не без іронії описав його непростий, прискіпливий та неуживчий характер. Саме доповідна Розанова стала причиною виключення з гімназії М. Пришвіна, який пізніше вивів образ свого вчителя географії на сторінках автобіографічної повісті «Куримушка» під образливим прізвиськом «Цап» («Козел») [16, с. 45].

У 1895 р. у ІФІН планувалось проведення святкування 20-ї річниці з дня відкриття інституту та 75-ї річниці від дня заснування Гімназії Вищих Наук. Одним із заходів, приурочених до цього свята, планувалося видання «Пам'ятної книжки Історико-філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині. 1875–1895 рр.». За рік до запланованих урочистостей, розпочався збір матеріалів про викладачів та випускників закладу (коротка біографія, свідчення про службу після закінчення навчання в ІФІН, перелік наукових праць). На запрошення Конференції ІФІН охоче відгукнувся і П. Д. Первов. Нами був віднайдений його власноруч написаний лист (від 20 травня 1894 р.) у якому автор (дуже скромно, всього кілька рядків) повідомляв свої біографічні відомості. Значну частину листа складав перелік його наукового доробку. До нього було вміщено 34 позиції поділені на чотири групи: «А. Оригінальні статті» (13 найменувань. В основному методичні статті з вивчення латинської мови), «Б. Рецензії» (10 найменувань), «В. Переклади» 11 шт. та одна робота французькою мовою Жана де Лабрюйєра «Характери та традиції цього століття». Вибрані уривки для шкільного курсу» [6, арк. 32-34.]. Останні відомості, пов'язані з П. Д. Первовим та Ніжинською Вищою школою, містяться у його черговому листі на ім'я конференції ІФІН від 14 серпня 1899 р. Поява цього листа було викликана черговим ювілеєм ІФІН (25-річчя від дня відкриття, який планувалось святкувати у 1900 р.). У списку запрошених на святкування, прізвище П. Первова стояло одним із перших [7, арк. 3 зв.]. Варто віддати належне скромності П. Д. Первова. Він так само як і у попередньому листі майже нічого не повідомив про себе особисто. Писав тільки про зміну місця служби (у 1897 р. він перевівся на посаду викладача Лазаревського інституту східних мов у Москві). Суттєво, до 58 позицій, зріс список його наукових доробків (за цим показником він був першим серед усіх випускників, що закінчили на той час інститут й що подали данні про свої наукові роботи на 1900 р. За результатами «наукової діяльності» він навіть випереджав С. М. Браїловського (випускник ІФІН 1884 р.), про якого не без заздощів говорили: «Браїловський був багато пишучий автор – scriptitator. Він писав багато й про багатьох» [15, с. 225]. На рахунку останнього було 44 друковані роботи різного ґатунку [10, с. 80–82]. 29 жовтня 1900 р. на адресу правління інституту надійшла вітальна телеграма з Москви від П. Д. Первова. Він телеграфував: «Вітаю рідний інститут з двадцятип'ятиріччям. Vivat crescat et floreat (лат. – хай живе, росте та квітне) на довгі роки» [7, арк. 67].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи наше дослідження, слід зазначити, що донині життя та наукова діяльність талановитого вченого і педагога П. Д. Первова залишалась маловідомою не лише для широкого загалу, а й навіть для вузького кола дослідників. Нами були виявлені та введені у науковий обіг документи, які дали можливість визначити дату та місце народження П. Д. Первова, його соціальне походження, з'ясувати деталі його шкільного навчання. «Ніжинський період» життя П. Первова, тобто роки його навчання у історико-філологічному інституті князя Безбородька взагалі залишалися «білою плямою» біографії видатного педагога. Але саме у стінах ІФІН проходило його становлення як науковця, перекладача та людини, з активною громадською позицією. Саме у Ніжині він сформувався як особистість, набув нових якостей свого характеру, які допомагали йому у подальшому житті та науковій діяльності. У інституті ним були зроблені перші переклади та написані наукові роботи, що будуть видані вже після закінчення навчання інституту. І як писав один з

випускників ІФІН П. Д. Первову вдалося «не лише зберегти священний вогонь запалений у стінах рідної alma mater, а й своєю пристрасною любов'ю до науки, своєї професії стати не лише видатним вченим, а й залишитись справжньою людиною». Ми впевнені, що значною частиною своїх успіхів П. Д. Первов зобов'язаний Ніжину та тому навчальному закладу де здобув вищу освіту. Проте, попереду ще багато роботи по вивченню його наукового доробку талановитого вченого.

Література

1. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВЗЗД ВДАЧОН), ф. 1105, оп. 1, спр. 225. Об определении на места учителей средних учебных заведений студентов Историко-филологического Института, окончивших курс в 1882 году.
2. ВЗЗД ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 2. Об обнародовании объявления о приеме молодых людей в историко-филологический институт князя Безбородко. 1875.
3. ВЗЗД ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 213. Отметки студентов за 1881-2 учебный год с оценками профессоров.
4. ВЗЗД ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 224. О курсовых и окончательных испытаниях студентов в 1882 г.
5. ВЗЗД ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 95. О поступлении молодых людей в Институт в 1878 году.
6. ВЗЗД ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1. спр. 600. Сведения об окончивших курс в институте с 1879 по 1893 год включительно.
7. ВЗЗД ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1. спр. 979. О торжествах запланированных на 1900 г. в связи с 25-й годовщиной открытия Института.
8. ВЗЗД ВДАЧОН, ф. 1105., оп. 1, спр. 145. Отчет о состоянии института за 1879/1880 учебный год.
9. Данилов В. В. Мои замечания на статью А. В. Круковского поступившего в И.- Ф. институт в 1878 г. и окончившего его в 1882. Фонды архіву музею історії Ніжинської вищої школи, 1959. 3 с.
10. Историко-филологический институт князя Безбородко в Нежине. 1875-1900. Преподаватели и воспитанники. Нежин: типография М.В. Глезера, 1900. 120 с.
11. Круковский А. В. Старое педагогическое гнездо. Из воспоминаний про Нежинский историко-филологический институт. *Филологические записки*. Воронеж., 1911. С. 12–15.
12. Лейберов О. О., Смалій К. М. Стан здоров'я та рівень захворюваності студентів Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька (кінець ХІХ–початок ХХ ст.). *Ніжинська старовина. Збірник наукових праць*. Вип. 31 (34)., 2024. С. 38–47.
13. Моцяка П. П. Ніжинський Історико-філологічний інститут князя Безбородька у портретах його директорів. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. 312 с.
14. Нацкий Д. И. Мой жизненный путь. М., 2004. 518 с.
15. Ніжинська вища школа у спогадах студентів і викладачів: мемуари: у 2-х т. / уклад.: Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. Т. 1: 1820-1919. 507 с.
16. Первов П. Д. Философ в провинции. *Гонец*. 1992. № 3. С. 40-45.
17. Шевлюк А. М. Преподаватели Елецкой мужской гимназии. Елец, 2009. 40 с.

References

1. VZZD VDACHON (1882). Viddil zabezpechennya zberezhenosti dokumentiv Derzhavnoho arkhivu Chernihivs'koyi oblasti v m. Nizhyni [Ensured the preservation of documents of the State Archive of the Chernihiv region in Nizhyn]. Ob opredelenyy na mesta uchiteley srednykh uchebnykh zavedenyy studentov Ystoryko-fylohohycheskoho Ynstytuta, okonchyvshykh kurs v 1882 hodu [On the appointment of students of the Historical and Philological Institute who completed the course in 1882 to the positions of teachers of secondary educational institutions], f. 1105, op. 1, spr. 225 [in Russian].
2. VZZD VDACHON (1875). Ob obnarodovaniy ob"yavleniya o priyeme molodykh lyudey v istoriko-filologicheskyy institut knyazyza Bezborod'ko. [On the publication of the announcement

of the admission of young people to the Prince Bezborodko Historical and Philological Institute], f. 1105, op. 1, spr. 2 [in Russian].

3. VZZD VDACHON (1882). Otmutki studentov za 1881-2 uchebyy god s otsenkami profesorov [Grades of students for 1881-2 academic year with professors' grades], f. 1105, op. 1, spr. 213 [in Russian].

4. VZZD VDACHON (1882). O kursovykh i okonchatelnykh ispytaniyakh studentov v 1882 g. [About course and final tests of students in 1882], f. 1105, op. 1, spr. 224 [in Russian].

5. VZZD VDACHON (1878). O postuplenii molodykh lyudey v Institut v 1878 godu. [On the admission of young people to the Institute in 1878], f. 1105, op. 1, spr. 95 [in Russian].

6. VZZD VDACHON (1893). Svedeniya ob okonchivshikh kurs v institute s 1879 po 1893 god vklyuchitelno [Information on those who completed the course at the institute from 1879 to 1893 inclusive], f. 1105, op. 1. spr. 600 [in Russian].

7. VZZD VDACHON (1900). O torzhestvakh zaplanirovannykh na 1900 g. v svyazi s 25-y godovshchinoy otkrytiya Instituta [About the celebrations planned for 1900 in connection with the 25th anniversary of the opening of the Institute], f. 1105, op. 1. spr. 979 [in Russian].

8. VZZD VDACHON (1880). Otchet o sostoyanii instituta za 1879/1880 uchebnyy god. [Report on the state of the Institute for the 1879/1880 academic year], f. 1105., op. 1, spr. 145 [in Russian].

9. Danylov, V. V. (1959). Moy zamechaniya na statyu A. V. Krukovskoho postupyvshogo v H-F instytut v 1878 h. y okonchivshogo eho v 1882 [My comments on the article by A.V. Krukovsky, who entered the Institute of Physics and Technology in 1878 and graduated from it in 1882]. *Fondy arkhivu muzeyu istoriyi Nizhynskoyi vyshchoyi shkoly – Archives of the Museum of the History of Nizhyn Higher School* 15 [in Russian].

10. (1900). Istoriko-filologicheskyy institut knyazya Bezborodko v Nezhine. 1875-1900. Prepodavateli i vospitanniki [Historical and Philological Institute of Prince Bezborodko in Nezhin. 1875-1900. Teachers and pupils]. Nezhin: tipografiya M. V. Glezera [in Russian].

11. Krukovskiy, A. V. (1911). Staroye pedagogicheskoye gnezdo. Iz vospominaniy pro Nezhinskiy istoriko-filologicheskyy institute [Old pedagogical nest. From the memories of the Nezhin Historical and Philological Institute]. *Filologicheskkiye zapiski – Philological notes*. 12-15 [in Russian].

12. Leyberov, O. O. & Smaliy, K. M. (2024). Stan zdorovya ta riven zachvoryuvanosti studentiv Nizhynskoho istoriko-filolohichnoho instytutu knyazya Bezborodka (kinets XIX – XX st.) [Health status and morbidity rate of students of the Nizhyn Historical and Philological Institute of Prince Bezborodko (late 19th – early 20th centuries)]. *Nizhynska starovyna. Zbirnyk naukovykh prats. – Nizhyn Antiquity. Collection of scientific works*, 31 (34), 38–47 [in Ukrainian].

13. Motsiyaka, P. P. (2011). Nizhynskyy Istoryko-filolohichnyy instytut knyazya Bezborodka u portretakh yoho dyrektoriv [Prince Bezborodeks Nizhyn Institute of History and Philology in portraits of its directors]. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M. M. [in Ukrainian].

14. Natskiy, D. I. (2004). Moy zhiznennyy put. [My life path]. Moskov [in Russian].

15. Samoilenko, G. V. & Samoilenko, O. H. (2015). Nizhynska vyshcha shkola u spohadakh studentiv i vykladachiv: memuary [Nizhyn Higher School in the memories of students and teachers: memoirs]: u 2- kh t., 1: 1820-2010, Nizhyn: NDU im. M. Hohol [in Ukrainian].

16. Pervov, P. D. (1992). Filosof v provintsii. [A philosopher in the provinces]. *Gonets – Courier*, 3, 40–45 [in Russian].

17. Shevlyuk, A. M. (2009). Prepodavateli Yeletskoy muzhskoy gimnazii [Teachers of Eletska male gymnasium]. Yelets [in Russian].

Kyrylenko S.

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of History of Ukraine
Mykola Gogol State University of Nizhyn
serkirile@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4427-6979

Leiberov O.

Senior Lecturer of the Department of World History
and International Relations
Mykola Gogol State University of Nizhyn
lejberov@ukr.net
orcid.org/0000-0002-3846-747X

THE NIZHYN PERIOD IN THE BIOGRAPHY OF PAVLO PERVOV (1878–1882)

The article examines the Nizhyn period in the life and work of Pavlo Dmytrovych Pervov (1860-1929), a well-known educator, philologist, Latinist, translator and publisher of works by ancient Greek authors. Based on archival materials from the collections of the Museum Complex of Mykola Gogol State University in Nizhyn and the Department for the Preservation of Documents of the State Archives of Chernihiv Region in Nizhyn, a set of documentary sources related to the future scholar's life and studies at the Prince Bezborodko Historical and Philological Institute was discovered. It was a time when, according to one of his classmates, Pavlo Dmytrovych managed 'not only to preserve the sacred fire lit within the walls of his alma mater, but also, through his passionate love of science and his profession, to become not only an outstanding scientist, but also to remain a true human being.' Being a man of complex destiny, he was able to reach the heights in various scientific fields thanks to his natural talents and hard work. The authors of the publication managed to find out the place and time of the scientist's birth, his social origin, which were previously unknown to the wider scientific community. The 'Nizhyn' period of Pavlo Pervov's life was a time of his formation as a researcher. Therefore, it was possible to uncover a number of interesting stories from his personal and student life, as well as trace the peculiarities of his relationships with teachers and fellow students. After receiving his diploma, he never returned to Nizhyn, but he maintained warm relations with his classmates, teachers, and the educational institution where he received his higher education and where he developed as a person, acquiring new character traits that helped him in his future life and scientific activities. At the institute, he made his first translations and wrote scientific works, which would be published after graduation.

Key words: Pavlo Pervov, Prince Bezborodko's Historical and Philological Institute, Nizhyn Higher School, higher education, science, educational institution, educational space, everyday history, prosopography, student life.